

O tajemství slova *červený*

Anastasia Rozhkova

Milý čtenáři, zamyslete se nad tím, kolikrát denně používáte taková slova, která se vám jeví jako zcela běžná a bez kterých se v každodenní komunikaci nemůžete obejít. Je však paradoxní, že málokdo z nepoučené veřejnosti by dokázal snadno rozeznat původ a okolnosti vzniku některých velmi frekventovaných slov. K této skupině podle mého názoru patří i slovo *červený*. Skoro každý den chodíme do obchodu a kupujeme rajčata, červená jablka nebo červenou papriku, a když jsem se ptala známých na to, co si myslí o původu toho slova nebo o tom, z kterého slova je odvozeno, téměř nikdo z nich nebyl schopen najít přesnou a jasnou odpověď. Kvůli tomu bych se v tomto jazykovém koutku chtěla věnovat slovu *červený* zejména z hlediska jeho původu a vztahů k slovům *červ* a *červen* a pak bych vám ráda přiblížila některé slovtvorné a významové aspekty toho slova.

Nejprve se podíváme na vztahy slova *červený* k slovům *červ* a *červen*. Je pravda, že jejich vztahy jsou považovány za ne úplně jasné. Jak je upozorněno v Machkově Etymologickém slovníku jazyka českého, Jungmann (srov. Slovník česko-německý, I–V. Praha 1836–1839) se domníval, že slovo *červen* je „od červenosti anebo červův, kteříž toho měsíce obzvláště na štěpích a ovoci škody činí“. Dále Machek zmiňuje, že podle D. Kinského slovo *červen* souvisí se sbíráním červce, „žijícího na Ukrajině, na Podolí a Polesí na kořincích chmerku vytrvalého a dávajícího skvělou červeň“. Posléze uvádí názor J. Rostafinského, podle kterého je *červen* období červů.

I když jistá nejednota názorů a pochybnosti o původu slova *červen* a o jeho vztazích k slovům *červ* a *červený* přetrvávají, současní lingvisté zastávají většinou názor, který se jim jeví jako přijatelnější, a to, že „červen a červenec jsou měsíce *červené*, od barvy dozrávajícího ovoce (bobulí, jahod, plodů stromových)“ (podle Machkova Etymologickém slovníku), zatímco motivace výrazu *červený* je spojena se specifickým typem červů: červců. „Červené (purpurové) barvivo se [z nich] totiž běžně získávalo“ (jak je uvedeno v Rejzkově Českém etymologickém slovníku).

Slovo *červený* je také zajímavé z hlediska slovtvorného a významového. Když se dnes podíváme do Slovníku spisovné češtiny, zjistíme, slovo *červený* je přídavné jméno a znamená „mající barvu krve“ a dále jsou uvedeny příklady: „červená růže, barva; být červený v obličeji; mít červené oči zarudlé; vínově, karmínově, cihlově červený“.

Z hlediska slovtvorného se motivace slova *červený* (jinými slovy z jakého slova je odvozeno) v dnešní době zdá být pro běžného uživatele jazyka zastřená. Proč tomu tak je? Pravděpodobně proto, že současná čeština nezná sloveso *červiti* a jeho význam *barviti červcem*.

Pozoruhodnou zajímavostí je, že například Slovník spisovného jazyka českého z roku 1960–1971 heslo *červiti* obsahuje, ale ve významu: „červiti ned. (3. mn. -i) mysl. (o ptácích) hledat potravu v zemi: sluka červí“.

Adjektivum *červený* je všeslovanské slovo. To znamená, že se vyskytuje i v mnoha jiných slovanských jazycích: v polštině – *czerwony*, v horní lužičtině – *čerwjeny*, v dolní lužičtině – *cerwjeny*, v srbštině a chorvatštině – *crven*, v ukrajinštině – *červonyj*, v ruštině – *červonnyj*. V praslovanštině je slovo *čьrv(j)enъ (červený) z hlediska původu příčestí n-ové (příčestí trpné), odvozené od slovesa *červiti* ve významu *barviti červcem*. Z výše uvedených slovtvorných poznatků vyplývá, že adjektivum *červený* z hlediska významového původně znamenalo „obarvený na červeno“ (jak je uvedeno v Rejzkově Českém etymologickém slovníku), tedy „„červené“ byly původně jen tkaniny barvené oním červem“ (jak je

uvedeno v Machkově etymologickém slovníku). Posléze byl tento význam zobecněním přenesen na červenou barvu.

Cílem mé práce bylo ukázat, že občas v sobě některá frekventovaná a běžná slova skrývají určitá „tajemství“. Zároveň doufám, že tento jazykový koutek pomůže vzbudit zájem o pátrání po ne zcela evidentním původu a významu takových slov.